

Zondag 11 oktober 2020

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 13.15 en 17.00 uur

PHILHARMONIE ZUIDNEDERLAND

Marc Soustrot, dirigent

Camilla Tilling, sopraan

Richard Strauss 1864-1949

Morgen

Ich wollt ein Sträußlein binden

Gustav Mahler 1860-1911

Symfonie nr. 4 (1899-1900)

Bedächtig; nicht eilen; recht gemächlich

In gemächlicher Bewegung

Ruhevoll (poco adagio)

Sehr behaglich

Een lied als huwelijkscadeau

Een opzienbarend gebouw verrees aan de Weense Ring aan het eind van de jaren zestig van de negentiende eeuw, tijdens de zogenaamde 'Gründerzeit', een tijd dat de hogere burgerij het zich goed liet gaan. Geld mocht rollen. Toch vonden de gewone Weners juist déze, zoveelste cultuurkolos maar helemaal niks: met spotversjes gaven ze lucht aan hun afgrijzen. Gevolg: beide architecten overleefden het niet en haalden niet eens de opening! De een kreeg een beroerte, de ander pleegde zelfmoord. In dit omineuze gebouw zwaaide zowel Gustav Mahler als Richard Strauss een tijdlang de scepter als intendant. Voor de 'grote' oorlog Mahler bij de 'Hofoper', en na het Verdrag van Versailles Strauss bij de 'Staatsoper', want het verlies van de Eerste Wereldoorlog bracht ook het eind van de dubbelmonarchie en het begin van een nieuw tijdperk met zich mee.

Naast een flink aantal opera's schreef de uit München afkomstige Richard Strauss tot op hoge leeftijd zo'n honderdvijftig liederen, die bijna allemaal bestemd waren voor zijn wat excentrieke vrouw Pauline de Ahna, een karaktertje dat Strauss op straat op eerbiedige afstand volgde. Veel van deze liederen kennen zowel een piano- als een orkestversie; daarmee volgde Strauss zijn voorganger Mahler na, die het genre van het 'orkestlied' al ruim voor de eeuwwisseling op de kaart had gezet. De tekst van het lied *Morgen* is van John Henry Mackay, een Duitse dichter met een Schotse vader die hier de weldadigheid van de prille liefde bezingt. Strauss schreef het lied in 1894 als huwelijkscadeau voor Pauline, drie jaar later instrumenteerde hij de pianopartij.

Juist in het jaar dat hij intendant zou worden aan de Weense Staatsopera en voor een appel en een ei een prachtige villa bij het Belvédère als bonus verwierf - al heel lang de Nederlandse ambassadeurswoning - schreef Strauss het andere lied: *Ich wollt' ein Strausslein binden*. Dit lied uit 1918 ademt de sfeer die ook Mahler met beide neusgaten gretig insnoof: de romantische wereld van *Des Knaben Wunderhorn*, de veelgelezen en verspreide verzameling poëzie die Clemens Brentano samen met Achim von Arnim aan het begin van de negentiende eeuw bijeen plukte. 'De liefde gaat gepaard met kommer en kwel, en ook al ben ik nog zo edel van karakter, aan het lijden valt niet te ontkomen', dat is ongeveer de strekking van de tekst, waarin een bloempje een smachtende minnaar smeekt om zich niet te laten plukken.

Een hoogst wonderlijke bekroning van een symfonie

We weten, dat ook Mahler deze bundel goed kende. Hij had zich exemplaren toe laten sturen door zijn zuster Justine in de winter van 1892 toen hij weer aandrang voelde om te gaan componeren, ook al liet zijn functie van operadirecteur in Hamburg hem daartoe nauwelijks tijd. De gedichten kende hij natuurlijk al uit zijn Kasselse jaren, toen hij de *Lieder eines fahrenden Gesellen* componeerde en daarbij niet schroomde de gedichten met eigen versregels aan te vullen. Vrij snel ontstonden op deze teksten een aantal 'Humoreskes', waarvan het vijfde hoogst wonderlijk zou eindigen als bekroning van zijn Vierde Symfonie. Beethoven had een symfonie met koor bekroond, maar een orkestlied als finale, dat was nog niet vertoond. En met wat voor tekst! Uit kindermond horen we over de vooral lucullische of weelderige geneugten die onze smaakpapillen in de hemel te wachten staan. En zo gaat deze verhoudingsgewijs korte Vierde symfonie van Mahler van een sprookjesachtig, maar aards begin, opwaarts naar onbezwaarde sferen. Hoe positief, beknopt en bekoorlijk het werk ons nu ook in de oren klinkt, in Mahlers eigen tijd was

de receptie uitermate koel. Het in de zomer van 1900 voltooide werk dirigeerde Mahler zelf in november 1901 voor het eerst in München. Het publiek voelt zich dan echter op het verkeerde been gezet: het verwacht andermaal 'titanische' muziek zoals in de Eerste symfonie maar het krijgt een mengsel van lichtheid en naïviteit voorgeschoteld. Zelfs de klank van de trombones - toch altijd aanduiding van het bovennatuurlijke en hemelse - ontbreekt in de bewust klein gehouden bezetting. En binnen het uur is het al weer over! Ook andere uitvoeringen uit die tijd zijn niet gelijk succesvol, overal klinkt het verwijt van platvloersheid en kakofonie - ja zelfs het woord 'potpourri' komt voorbij. In Amsterdam vindt hij troost bij de 'congeniale Interpretatiekunst en het doorleefde begrip van zijn werk' door dirigent Willem Mengelberg, een vriend voor het leven. Mengelberg laat de Vierde Symfonie bij de Nederlandse première in 1904 zelfs twee keer op een concert spelen. 'Eine famose Idee', vindt Mahler.

Een sprookje met een sinistere ondertoon

Gelukkig heeft de Vierde symfonie zich later afdoende bewezen, ze geldt als Mahlers vaakst gespeelde symfonie. De naïeve klank van het schellenraam aan het begin sleept de luisteraar gelijk de wereld van het sprookje in. Een programma toevoegen, vertellen 'waar het allemaal over gaat', vindt Mahler dan ook niet meer nodig: dat veroorzaakt meer verwarring dan begrip. Twee typische 'Weense' thema's - Mahler was eindelijk geland waar hij wezen wilde: in de muziekstad waar hij als vijftienjarige aanmonsterde als student - contrasteren in al hun eenvoud, maar gaan daarna de meest vrijpostige bewerkingen en verbindingen aan. Toch is geen symfonie klassieker van opbouw dan juist deze Vierde, waar Mahler zich redelijk gedwee houdt aan de schema's uit de tijd van Haydn. Zo is het tweede deel een scherzo-achtige landelijke dans, een 'Ländler' zoals we die ook bij Haydn en Mozart vinden. Maar er klinkt een sinistere ondertoon: het spel van de eerste viool, die voor deze gelegenheid een hele toon hoger is gestemd, zag Mahler zelf als verbeelding van Magere Hein, die ons bij de overgang van het aards bestaan naar de 'Himmelsche Freuden' begeleidt. Het derde deel 'huilt en lacht tegelijkertijd' aldus Mahler. Formeel is het een reeks variaties op een tweetal thema's, een unicum in zijn oeuvre. Het stralende slot zet de poorten open naar de hemel: het paradijs blijkt een kwestie van kinderspel. Met geestdrift en onnozelheid rept de Brentano-tekst uit *Des Knaben Wunderhorn* ervan hoe het er daar aan toegaat, en Mahler laat zich in zijn klankenwereld maar al te graag meeslepen. Met de Vierde Symfonie sloot Mahler precies tijdens de millenniumwisseling een eerste

grote periode van zijn scheppende bestaan af: de vier eerste symfonieën staan bekend als 'Wunderhorn'-symfonieën. Spoedig zou ook voor Mahler een nieuwe - maar niet altijd hemelse tijd aanbreken - die begon met de kennismaking met het toen twintigjarige 'mooiste meisje van Wenen': Alma Schindler, de vrouw met het 'feilloze instinct voor geniale mannen'.

Morgen (Mackay)

*Und morgen wird die Sonne wieder scheinen,
Und auf dem Wege, den ich gehen werde,
Wird uns, die Glücklichen, sie wieder einen
Inmitten dieser sonne-athmenden, Erde...*

*Und zu dem Strand, dem weiten, wogenblauen,
Werden wir still und langsam niedersteigen,
Stumm werden wir uns in die Augen schauen,
Und auf uns sinkt des Glückes stummes Schweigen...*

Ich wollt ein Sträußlein binden (Brentano)

*Ich wollt ein Sträußlein binden,
Da kam die dunkle Nacht,
Kein Blümlein war zu finden,
Sonst hätt' ich dir's gebracht.*

*Da flossen von den Wangen
Mir Thränen in den Klee,
Ein Blümlein aufgegangen
Ich nun im Garten seh.*

*Das wollte ich dir brechen
Wohl in dem dunklen Klee,
Doch fing es an zu sprechen:
'Ach, tue mir nicht weh!'*

*'Sei freundlich in dem Herzen,
Betracht' dein eigen Leid,
Und lasse mich in Schmerzen
Nicht sterben vor der Zeit!'*

*Und hätt's nicht so gesprochen,
Im Garten ganz allein,
So hätt' ich dir's gebrochen,
Nun aber darf's nicht sein.*

*Mein Schatz ist ausgeblieben,
Ich bin so ganz allein.
Im Lieben wohnt Betrüben,
Und kann nicht anders sein.*

Das Himmlische Leben (Brentano)

Wir genießen die himmlischen Freuden,
D'rum tun wir das Irdische meiden.
Kein weltlich' Getümmel
Hört man nicht im Himmel!
Lebt alles in sanftester Ruh'.
Wir führen ein englisches Leben,
Sind dennoch ganz lustig daneben;
Wir tanzen und springen,
Wir hüpfen und singen,
Sanct Peter im Himmel sieht zu.

Johannes das Lämmlein auslasset,
Der Metzger Herodes d'rauf passet.
Wir führen ein geduldig's,
Unschuldig's, geduldig's,
Ein liebliches Lämmlein zu Tod.
Sanct Lucas den Ochsen tät schlachten
Ohn' einig's Bedenken und Achten.
Der Wein kost' kein Heller
Im himmlischen Keller;
Die Englein, die backen das Brot.

Gut' Kräuter von allerhand Arten,
Die wachsen im himmlischen Garten,
Gut' Spargel, Fisolen
Und was wir nur wollen.
Ganze Schüsseln voll sind uns bereit!
Gut' Äpfel, gut' Birn' und gut' Trauben;
Die Gärtner, die alles erlauben.
Willst Rehbock, willst Hasen,
Auf offener Straßen
Sie laufen herbei!

Sollt' ein Fasttag etwa kommen,
Alle Fische gleich mit Freuden angeschwommen!
Dort läuft schon Sanct Peter
Mit Netz und mit Köder
Zum himmlischen Weiher hinein.
Sanct Martha die Köchin muß sein.

Kein' Musik ist ja nicht auf Erden,
Die unsrer verglichen kann werden.
Elftausend Jungfrauen
Zu tanzen sich trauen.
Sanct Ursula selbst dazu lacht.
Kein' Musik ist ja nicht auf Erden,
Die unsrer verglichen kann werden.
Cäcilia mit ihren Verwandten
Sind treffliche Hofmusikanten!
Die englischen Stimmen
Ermuntern die Sinnen,
Daß alles für Freuden erwacht.